

**A VIRTUÁLIS VILÁG VESZÉLYEI ÉS A GYERMEKVÉDELEM AKTUÁLIS
KÉRDÉSEI**

Szerzők:

Galán Anita
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Rákó Erzsébet
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Szabó Gyula
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Első szerző e-mail címe:
galan.anita@ped.unideb.hu

Lektorok:

Márton Sándor
Debreceni Egyetem (Magyarország).

Pornói Imre
Debreceni Egyetem (Magyarország)

Galán Anita, Rákó Erzsébet, Szabó Gyula (2018): A virtuális világ veszélyei és a gyermekvédelem aktuális kérdései. *Különleges Bánásmód*, IV. évf. 2018/4. szám, 61–72. DOI 10.18458/KB.2018.4.61

Absztrakt

A technológiai fejlődés következtében az internet és az IKT-eszközök manapság szinte bárki számára elérhetőek, a fiatalok körében pedig a használat általánossá, szinte folyamatossá vált. Ennek következtében egyebek mellett átalakultak a fiatalok kommunikációs szokásai, de az online világ okozta veszélyekkel is szembe kell nézniük. Ilyen veszély lehet az internetfüggőség, a megtévesztés, az online zaklatás is. Tanulmányunkban utóbbi problémát helyeztük középpontba, és a digitális átalakulás hatásainak ábrázolása után az online zaklatás veszélyeit mutatjuk be nagymintás kutatások felhasználásával. Ezek után a gyermekvédelem lehetőségeit tekintjük át a probléma kezelése, megelőzése kapcsán.

Kulcsszavak: internet, online zaklatás, gyermekvédelem, ifjúság

Diszciplína: szociálpedagógia

Abstract

As a result of technological changes, the Internet and ICT-tools have become available to almost anyone, and the usage among young people is nearly continuous. Therefore, the communication habits of young people have changed, and they also face the dangers of the digital world. This risk can be internet addiction, deception, or cyber-bullying. In our paper, we have focused on the cyber-bullying. Firstly, we analyze the effects of digital transformation. Later on, we present the dangers of cyber-bullying by using large-scale research results. Thereafter, we describe the possibilities of child protection in dealing with and preventing this problem.

Keywords: Internet, cyber-bullying, child care, youth

Discipline: social pedagogy

Bevezetés

A páratlanul gyors technológiai fejlődés eredményeként az internet, és azon belül a közösségi média könnyebben elérhető a gyermekek és a fiatalok számára, mint valaha. Ezek az eszközök az életük szerves részévé váltak, szinte minden pillanatban elérhetőek. A digitális médiafogyasztás folyamatosan növekszik a fejlett országokban, és ez az új helyzet a szülők jelentős része, illetve a szakemberek véleménye szerint is aggodalomra ad okot. A kutatók természetesen különböző nézőpontokból közelítenek az új jelenségekhez, de van néhány olyan jellemző, amelyek fontosságában a legtöbbjük egyetért.

Az egyik ilyen, hogy az internet a szocializációs ágensek közül is egyre inkább kiemelkedik, erősebb hatással bírhat, mint az egyéb másodlagos szocializációs színterek. Valamennyi szocializációs színtéren előfordulhatnak szocializációs ártalmak így a média által közvetített tartalmak is gyakran válnak ártalomforrássá. Az internethasználat lehetséges veszélyei közé Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája a következőket sorolja: tudatos megtévesztés, manipuláció, gyűlöletbeszéd, előítéletek felerősödése, internetfüggőség kialakulása, a valós és virtuális világ keveredése, nemlineáris olvasás miatt olvasási nehézségek, szövegértés nehezített volta, adatbiztonsági kérdések, mediatizált testkultúra, tudatos tartalomválasztás nehézsége, társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, digitális szakadék erősödése, kirekesztődés. Ezek a veszélyek szükségessé teszik a téma gyermekvédelmi szempontból történő átgondolását, az online gyermekvédelmi feladatok kidolgozását.

A kérdés összetettsége miatt tanulmányunkban elsősorban a pszichológiai hatásokra, a társadalmi kapcsolatok változó formáira, valamint az új technológiák fiatalokra gyakorolt fiziológiai hatásaira koncentrálnak. Nagymintás kvantitatív és egy kismintás kvalitatív vizsgálat alapján tekintjük át, hogy hogyan használják az internetet a magyar fiatalok, illetve mekkora arányban és milyen típusú online zaklatással szembesülnek. Ezt követően áttekintjük, hogy a magyar jogrendszer hogyan próbálja védeni a fiatalokat, majd pedig olyan jó gyakorlatokat veszünk számba, amelyek célja elsősorban a prevenció, a gyermekek képessé tétele az online zaklatóval szemben történő fellépésre.

Az internet hatása a társas kapcsolatokra

Sokak számára az internet fogalma összekapcsolódik a társadalmi kapcsolatok meggyengülésével, az elmagányosodással. A magány különféleképpen definiálható, de mindenképpen negatív élmény, amelyet a valóságban létező, és a kívánatosnak tartott emberi kapcsolatok közötti különbségek okoznak. Vagyis a szakirodalom szerint (Kim és Kim, 2017) a magány a társas kapcsolatok, az intimitás és a bizalom hiányából ered, ami nagyrészt megfelel a magány közvélemény által is elfogadott meghatározásának. Az internet ugyan rengeteg lehetőséget kínál arra, hogy kapcsolatot alakítsunk ki másokkal, de az elmagányosodás oka sokkal inkább az interperszonális kapcsolatok elégtelen minősége, nem pedig azok mennyisége. A magányos emberek gyakran jobban meg tudnak nyílni másoknak a kibertérben, mint a való világban, így gyakrabban használják az internetet, és gyakrabban e-mailleznek mint mások. Ebből a szempontból igaznak tűnhet az a megállapítás, hogy az internethasználat megoldást jelenthet ezen emberek számára, de a kutatók szerint (Kim et al., 2009) a magányos emberek az alapvető probléma megoldása helyett fordulnak túlzott mértékben az internethez.

A közösségi oldalakon összegyűjtött sok száz vagy ezer „barát” természetesen nem feleltethető meg a való életben kialakított barátságoknak (Adler és Kwon, 2002). A legtöbb vizsgálat azt mutatja, hogy az online barátságok minősége rosszabb, mint az offline a barátságoké, ráadásul a kutatók az internethasználat növekedésével párhuzamosan a közösséget összetartó erők gyengülését tapasztalták, ugyanakkor a kérdés mégsem egyszerűen

megválaszolható. Az 1990-es évektől származó korai tanulmányok azt mutatták, hogy az online kapcsolatok nagy része meglehetősen gyenge. Ezek a cikkek azt állították, hogy az online barátságok korlátozottabb hatókörrel rendelkeztek, mint a fizikai közelség által támogatott barátságok. Magyarozatként azt fogalmazták meg, hogy az online barátok fizikailag nem voltak jelen, nem vettek részt az érintettek mindennapi tevékenységeiben, ezért kevésbé voltak képesek megérteni a kommunikáció kontextusát. Emellett az online kapcsolatokban sokszor tematikusak, egy bizonyos témakör köré épülnek, szűkítve ezzel a kommunikáció hatókörét és a támogatás lehetőségét. A kutatási eredményekből tehát azt a következtetést vonták le, hogy az internetes kommunikáció minősége rosszabb, mint az interperszonális interakción alapuló kommunikáció minősége (Lee et al., 2011). Ugyanakkor mindössze három évvel később a nyomon követő kutatások azt mutatták, hogy a negatív hatások nagyrészt eltűntek. Tekintettel arra, hogy az online forrásokból származó társadalmi tőke viszonylag új jelenség, nem meglepő, hogy gyakran ellentmondásos választ kapunk arra a kérdésre, hogy a közösségi média pozitív vagy negatív hatással van-e a barátságokra. Ellison és munkatársai (2007) például azt mondják, hogy a közösségi oldalak használata és a társadalmi tőke megléte között pozitív kapcsolat mutatható ki.

A fiatalokat fenyegető online kockázatok egyik speciális területe az online játékok negatív hatása, amely gyakran együtt jár a társadalmi interakciók hiányával (Kim és Kim, 2017), illetve az online játékhaználók gyakran mutatnak a társas kapcsolatok szempontjából kóros viselkedésformákat. A szociális kompenzációs hipotézis szerint sok online játékos azért merül el teljesen az online játékokban, mert ez átmenetileg megszabadítja őket a magány érzésétől. A különböző kutatások eredményei alapján azt mondhatjuk, hogy az emberek jellemzően azért játszanak online játékokat, hogy társas kapcsolatok építsenek, illetve leküzdjék az elszigeteltség és szorongásérzését. A túlzott internethasználat kapcsán nagyon hasonló eredményeket találtak a kutatók, Fokkema és Knipscheer (2007) kimutatták, hogy az internethasználat segítheti az egyéneket a magányból való kilábalásban. De újra hangsúlyoznunk kell, hogy az online játékok és a túlzott internethasználat egyaránt a probléma elől való menekülésben segít, és nem nyújtanak valódi megoldásokat az egyének számára.

Élettani hatások

A folyamatos online jelenlét nagyon fontos a fiatalok számára, és ez ma könnyen megvalósítható, a mindennapjaink része. A folyamatos elérhetőség azonban új problémákat is felvet a már említett szociális kockázatok mellett, mégpedig a túl sok képernyő előtt töltött időt (vagyis az ajánlott napi 2 órát meghaladó időt). 2011-es becslések szerint a gyermekek egy órával kevesebbet aludtak éjszakánként, mint a 20. század elején, és egyre nagyobb hányaduk küzd alvási problémákkal (Lissak, 2018). Közismert, hogy mennyire fontos az alvás a gyermekek számára, az elégtelen éjszakai alvás fizikai és mentális problémákat is okozhat. Az új, és nem túl meglepő eredmények azt mutatják, hogy összefüggés van az alvás időtartama, és a képernyő előtt töltött idő között, a túl rövid alvás másnap fáradtsághoz, és sok esetben még több képernyő előtt töltött időhöz vezet.

Az alváshiány mellett a kutatók évtizedek óta foglalkoznak a képernyő előtt töltött idő további negatív hatásaival. Míg korábban a televízió nézés volt a fő probléma, napjainkban a gyerekek még több időt töltenek számítógép előtt és videojátékokkal. Az elhízás és a képernyő előtt töltött idő közötti kapcsolat is könnyen belátható, a számítógép előtt fogyasztott élelmiszerek jelentős mértékben hozzájárulnak a fiatalok elhízásához. Hasonlóképpen összefüggnek a túlzott számítógép-használattal a szív- és érrendszeri megbetegedések, a magas vérnyomás és a megnövekedett koleszterin szint. A legfrissebb tanulmányok azt is hangsúlyozzák, hogy a látáskárosodás is összefügg a szabadban töltött idő

csökkenésével, és a különböző számítástechnikai eszközök túlzott használatával, minél kevesebb időt tölt egy gyermek a szabadban, annál nagyobb az esélye, hogy rövidlátóvá váljon. Hasonló kapcsolatokat találtak az ortopédiai betegségek és az folyamatos üléssel járó tevékenységek között, különösen, ha a gyermekek közben tartható eszközöket, mobiltelefont, tabletet használnak (Lissak, 2018).

Tanulmányunk következő részében a fiatalok internethasználati szokásait tekintjük át a kutatások tükrében. Kitérünk arra, hogy hogyan növekedett az internet penetrációja hazánkban, milyen arányban és hogyan használják azt a fiatalok. Ezek után a kockázati tevékenységekkel folytatjuk az elemzést, megvizsgáljuk, hogy a különböző kutatási eredmények alapján mennyire elterjedt az online zaklatás hazánkban.

Az internet és az IKT-eszközök penetrációja Magyarországon

A magyar fiatalok internethasználati szokásait nagymintás kvantitatív kutatások (NMHH, 2016; Bauer és mtsai, 2016; EU Kids Online, 2012) valamint Galán (2018) kismintás, kvalitatív kutatásai alapján foglaljuk össze. Felhasználjuk a Magyar Ifjúság 2012 adatbázisát és a Magyar Ifjúság 2016 (Bauer és mtsai., 2016) előzetes eredményeit. Ezeken túl a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (továbbiakban NMHH) (NMHH, 2016), az EU Kids Online (EU Kids Online, 2012) és az Eurostat (Net1) vonatkozó kutatási eredményeit is ábrázoljuk. Kitérünk az internet penetrációjában történt változásokra, valamint a fiatalok kockázatos viselkedését is elemezzük az online térben.

Magyarország (79%) az internet penetrációja szempontjából az Európai Unió átlagától (85%) elmaradva az EU28 országok között a 18. helyen található (Net1), amely eredmény már évek óta változatlan.

A Magyar Ifjúság 2012 kutatás alapján az internettel rendelkezők aránya 74% volt 2012-ben, ami 2016-ra 87%-ra nőtt. 2012-ben mint a 80%-a rendelkezett az otthonában PC-vel, ám 2016-ban már a teljes minta 87%-ának volt otthon számítógép-hozzáférése (Bauer és mtsai, 2016). Az Eurostat eredményeivel összevetve tehát a fiataloknak magasabb arányban van internet-hozzáférése a teljes lakosságon belül, sőt, a 15-29 évesek körében az internet penetrációja eléri az Európai Unió átlagos szintjét is (NMHH, 2016). Ennek oka, hogy az internet a fiatalok számára nélkülözhetetlen eszközzé vált, akár szabadidő-eltöltésről, akár iskolarendszerről, továbbtanulásról vagy munkaerő-piaci integrációról van szó.

A legfontosabb változás az elmúlt években az internetezés kapcsán az okostelefonok elterjedésében és annak hatásában következett be. A Magyar Ifjúság 2012 és 2016 eredményeinek összehasonlításai alapján 2012-ben a 15-29 éves fiatalok 31%-ának volt okostelefonja, 2016-ra már 85%-uk használta azt (Bauer és mtsai, 2016). Galán (2018) vizsgálatai szerint a legtöbb fiatalnak van okostelefonja, amely birtoklására az anyagi státusnak nincs hatása.

Az UNICEF (Net2) kutatási jelentése szerint a 10-18 éves gyermekek 96 százalékának van mobiltelefonja, 88 százalékának pedig van profilja közösségi oldalon. Ugyanakkor a gyerekek fele nem érzi biztonságosnak az internetet, és találkozott olyan tartalmakkal, amiket nem értett. A jelentés továbbá kimutatta, hogy minden harmadik gyereket ért már online zaklatás. Az okostelefonnal való ellátottság folyamatos növekedésén túl érdemes kitérni az internethasználatban történt változásokra is. Az NMHH (2016) kutatásai szerint 2014 és 2016 között jelentősen nőtt azoknak az aránya, akik inkább okostelefonon interneteznek, miközben csökkent a számítógépes szörfölők száma, így mára a két tábor körülbelül kiegyenlített egymást. Ugyanerre az eredményre jutottak a Magyar Ifjúság vizsgálatai is; 2016-ra többeknek van az otthonukban internet-előfizetése, mint számítógépe, tehát egyre nagyobb arányban használják online szörfölésre a telefonjaikat a magyar fiatalok (Bauer és mtsai., 2016).

Azáltal, hogy egyre kevesebbet interneteznek az emberek asztali számítógépről, és többet okostelefonról, kijelenthetjük, hogy az internet egyre kevésbé helyhez és időhöz kötött, hiszen a telefon segítségével bárhol és bármennyi ideig elérhető a világháló (természetesen mobilinternet- vagy Wifi-kapcsolat esetén). Ez kedvez az internetfüggőség kialakulásának (Galán, 2014) és egyéb devianciák (pl. online zaklatás) terjedésének is. A következőkben a fiatalok internethasználatának jellemzőit mutatjuk be.

A fiatalok internethasználatának jellemzői

A magyar gyerekek átlagosan 9 éves korukban kezdik el önállóan használni az internetet (EU Kids online, 2012). Az NMHH (2016) kutatásai alapján megállapították, hogy minél régebb óta használja valaki az internetet, annál több időt tölt online, valamint minél idősebb valaki, annál kevesebbet.

A legtöbbet a 20-29 éves korosztály internetezik a kutatás alapján, aktívan átlagosan 4,4 órát naponta. Hasonló megállapításokra jutott Galán (2018) is kutatásában. Hétköznaponként átlagosan 4,7 órát interneteznek a mintájába került Z generációs fiatalok, hétvégenként azonban átlagban 54 perccel többet, 5,2 órát töltenek online.

A különböző kutatások (EU Kids Online, 2012; Galán, 2018) alapján a fiatalok leginkább szórakozásra használják az internetet, elsődleges tevékenységeik közé tartozik a videók nézése és a közösségi oldalak használata. Ezeket követi a tanulás, illetve a kapcsolattartás.

Az egyik leggyakoribb online tevékenység tehát a közösségi oldalak használata, így a továbbiakban ezt mutatjuk be részletesen. Az NMHH (2016) vizsgálatai szerint a válaszadók 88%-a, míg a Magyar Ifjúság 2016 eredményei (Bauer és mtsai., 2016) alapján a 15-29 éves fiatalok 79%-a tagja valamilyen közösségi oldalnak, a legtöbben a Facebooknak. A legnagyobb közösségi portálon kívül a legtöbben Instagramot, a Twittert, a LinkedIn-t, a Tumblr-t és a Snapchatet használják. A felhasználók legfőbb célja a szórakozás és az információgyűjtés.

Az EU Kids Online 2012-es vizsgálata (EU Kids Online, 2012) tért ki az adatvédelmi beállításokra a közösségi oldalakon belül. A megkérdezett gyerekek 55%-ának volt nyilvános, azaz mindenki által látható profilja közösségi oldalon, 22%-nyian voltak azok, akik azt részlegesen publikussá tették, míg 16% volt azok aránya, akik olyan beállításokat alkalmaztak, hogy azt csak barátaik láthassák. A lányok, illetve az idősebbek az adatvédelmi beállítások terén tudatosabbak, illetve minél több ismerőse van valakinek, annál inkább alkalmaz olyan beállításokat, amelyek csak a barátok számára teszik elérhetővé a személyes információkat.

A közösségi oldalak biztonságos használata után érdemes kitérnünk az internet biztonságos használatára is. Az elmúlt években csökkent az internetezők érzékenysége az infokommunikációs eszközökön tárolt adataik bizalmasságát illetően. Ez nem csupán magyarországi jelenség, hanem az NMHH (2016) kutatása szerint számos más országból érkeznek sajtóhírek arról, hogy az emberek egyre inkább elfogadják: ami az internetre kerül, az nem privát információ. A legtöbben (87%) a bankkártyájuk adataira figyelnek, és csak teljesen megbízható oldalakon adják azokat meg. 80% nem válaszol olyan e-mailre, aminek a feladóját nem ismeri, 79% pedig csak megbízható cégnek, személynek adja ki egyéb adatait az interneten keresztül.

Kockázatos tevékenységek az interneten

Az internet és a közösségi oldalak biztonságos használatával kapcsolatos attitűdök után néhány, a fiatalok kockázatos tevékenységeit feltáró kutatást tekintünk át.

Az EU Kids Online (EU Kids Online, 2012) kutatás tanúságai szerint a 9-16 éves magyar gyerekek csaknem 16%-a találkozott már szexuális jellegű képpel, vagy videóval a kérdézt

megelőző egy évben, nagy részük az interneten. A 11-16 évesek 7%-a állította, hogy kapott már szexuális jellegű üzeneteket az interneten keresztül. A fiúk és az idősebbek azok (15-16 évesek körében az arány már 12%), akik gyakrabban kapnak szexuális tartalmú üzeneteket. A magasabb szocioökonómiai státusz (ami mint tudjuk intenzívebb használatot és hozzáféréssel jár együtt) szintén inkább valószínűsíti az ilyen élményeket, mint ahogy egyes családi állapotok is: az egyedüli gyerekek és az egyszülős háztartásban élők körében az átlagnál magasabb az érintettek aránya.

Ahogy korábban kitértünk rá, az internet egyik nagy vívmánya az interperszonális kommunikáció lehetőségének kiszélesedése. Ez nem csupán a személyes kapcsolattartás könnyebbségében mutatkozik meg, hanem olyan emberekkel is megismerkedhetünk, akikkel korábban nem volt kapcsolatunk. Ez sok esetben pozitív lehetőségekkel jár (pl. online társkeresés, különböző internetes csoportok, fórumok), azonban az idegenekkel való kommunikáció veszélyeket is rejt, így kockázatos tevékenységnek tekinthető, főleg a gyermekek esetében.

A magyar gyerekek csaknem negyede (24%-a) került már kapcsolatba olyan emberrel az interneten, akit korábban nem ismert. Majdnem harmada (32%-a) azoknak, akik beszámoltak ilyen kapcsolatáról, személyesen is találkozott valamelyik internetes ismeretséggel. Ez azt jelenti, hogy a 9-16 évesek összesen 7%-a vett már részt ilyen találkozón, ahol nem ismerték személyesen azt, akivel találkoztak (EU Kids Online, 2012). Az NMHH (2016) vizsgálatai alapján az internetezők 22%-val fordult már elő az, hogy olyan személlyel került kapcsolatba, akiről aztán kiderült, hogy nem is az, akinek mondta magát.

A következő kockázati tényező, amit bemutatunk, a zaklatás. A felmérésben résztvevő magyar gyerekek 19%-a nyilatkozott úgy, hogy a kérdezést megelőző évben érte kortársai részéről zaklatás. Az érintettek 11%-a majdnem minden nap, 20%-a egyszer-kétszer egy héten, 15%-a egyszer-kétszer egy hónapban, csaknem fele ennél ritkábban vált áldozattá (EU Kids Online, 2012).

A zaklatás különböző mértékben érinti az eltérő demográfiai csoportokba tartozó gyerekeket. Minél fiatalabb valaki, annál valószínűbb, hogy áldozattá válik és a fiúknak minden korcsoportban némileg nagyobb erre az esélyük, mint a lányoknak. A leginkább valószínűsítő tényező azonban a szocioökonómiai helyzet és a család jellege. Az alacsony szocioökonómiai státuszú háztartásokban a gyerekek negyedének volt zaklatásban része, míg a közepes helyzetűeknél átlagos az arány, a legjobb körülmények között élők esetében pedig jóval átlag alatti. Az egyszülős családban élőknel még magasabb a zaklatás áldozatainak aránya (28%). Az ilyen jellegű zaklatás azonban többnyire offline: 73%-ukat személyesen (is) érte sérelem, és csupán 30%-ukkal fordult elő ez az interneten (is).

Az internetes zaklatásokat esetében a megfigyelések nagyrészt megegyeznek azzal, amit a zaklatással általánosságban tapasztaltunk: az egyszülős családban élőket, illetve az alacsonyabb iskolai végzettségűeket inkább érinti. Az internetes zaklatások helyszínei nagyrészt a közösségi oldalak és az azonnali üzenetküldő szolgáltatások.

Az online megvalósuló zaklatás legtöbb esetben bántó, zaklató üzeneteket jelent: ilyeneket kapott az érintettek 58%-a. 16%-ukról posztolt zaklatója bántó üzenetet valamely közösségi oldalon, 12% említette, hogy kihagyták valamilyen online aktivitásból. Az online (is) zaklatást átélők mindössze 1%-a kapott fenyegetést a világhálón (EU Kids Online, 2012).

Biztonságos internethasználattal kapcsolatos kompetenciák

Az EU Kids Online (EU Kids Online, 2012) vizsgálta az internethasználattal kapcsolatos kompetenciákat. Az online környezetben előálló veszélyes helyzetek kezelésének egyik alapfeltétele a magabiztos és széleskörű internethasználati-tudás.

Az UNICEF (Net2) kutatása szerint a gyerekek 90%-a gondolja magáról, hogy képes fellépni online zaklatás ellen. Az EU Kids Online kutatásban részt vett fiataloknak azonban csak 45%

tudta, hogy hogy kell a közösségi oldalakon a biztonsági beállításokat megváltoztatni. A nem kívánatos üzeneteket 38%-uk volt képes blokkolni, és kevesebb, mint harmaduk érezte képesnek magát arra, hogy a helyes információ megszerzése érdekében összehasonlítsa különböző weblapokat. Végül, csupán minden ötödik megkérdézet volt tisztában azzal, hogy hogyan kell gépének biztonsági beállításait megváltoztatni.

A kutatás kísérletet tett annak bemutatására, hogy a gyerekek hogyan kezelték az interneten tapasztalt kellemetlen, megrázó helyzeteket. A válaszlehetőségekből különböző stratégiák rajzolódnak ki: fatalista, kommunikációs és cselekvő stratégiákat választanak a fiatalok az őket ért sérelmek feldolgozására. A fatalista stratégiát választók a kellemetlen élményre visszahúzóódással, passzivitással, adott esetben önmaguk hibáztatásával válaszolnak. Kommunikációs stratégia esetén megbeszéltek valakivel a problémáit, míg cselekvők a saját internetes tudásukat felhasználva lépéseket tettek a probléma megoldására, a hasonló esetek megelőzésére (pl.: blokkolás, biztonsági beállítások megváltoztatása).

Az adatok tanúsága szerint a nagy része azoknak, akik azt nyilatkozták, hogy valamelyik kockázatot rejtő tevékenység során voltak rossz élményeik, a kommunikációs és/vagy a cselekvő stratégiát választották. Nagyon fontos ezért a gyerekek készségeinek a fejlesztése, hogy mind többen képesek legyenek ezektől a veszélyektől megvédeni magukat. Számos jó gyakorlatot találhatunk hazánkban, amelyeknek céljuk egyebek mellett ezen képességek fejlesztése, azonban mielőtt ezeket bemutatjuk, érdemes megvizsgálni azt, hogy milyen intézkedések próbálják védeni az online világ veszélyeitől a gyerekeket, fiatalokat.

Gyermekvédelem és online zaklatás

Az ENSZ Gyermek Jogairól szóló Egyezmény 17. cikkelye kiemeli a gyerekek információkhoz való hozzáféréseinek jogát, ugyanakkor az e) pontban a gyermek jóllétére ártalmas információk és termékek elleni védelmet is hangsúlyozza.

„Az Egyezményben részes államok elismerik a tömegtájékoztatási eszközök feladatának fontosságát, és gondoskodnak arról, hogy a gyermek hozzájusson a különböző hazai és nemzetközi forrásokból származó tájékoztatáshoz és anyagokhoz, nevezetesen azokhoz, amelyek szociális, szellemi és erkölcsi jóléte előmozdítását, valamint fizikai és szellemi egészségét szolgálják.e) elősegítik a gyermek jóllétére ártalmas információk és anyagok elleni védelmét megfelelően szolgáló irányelvek kidolgozását a 13. és a 18. Cikk rendelkezéseinek figyelembevételével” (Gyermek Jogairól Szóló Egyezmény, 17. cikk).

Az 1997. évi XXXI. Gyermek védelméről szóló törvény is nevesíti a gyermek információhoz való hozzájutásának jogát és a káros hatásokkal szembeni védelemre is kitér: „A gyermeknek joga van emberi méltósága tiszteletben tartásához, a bántalmazással – fizikai, szexuális vagy lelki erőszakkal –, az elhanyagolással és az információs ártalommal szembeni védelemhez.. A gyermeknek joga van ahhoz, hogy a médiában fejlettségének megfelelő, ismeretei bővítését segítő, a magyar nyelv és kultúra értékeit őrző műsorokhoz hozzáférjen, továbbá hogy védelmet élvezzen az olyan káros hatásokkal szemben, mint a gyűlöletkeltés, az erőszak és a pornográfia” (1997. évi XXXI. tv. 6. par. 5. 6. bek.). A fentiek alapján jól látható, hogy az információs ártalmakkal szemben védelem minden gyermekekkel foglalkozó intézménynek kötelessége. A virtuális világ veszélyeire nemcsak gyerekek, de a szülők és a köznevelési intézmények figyelmét is fel kell hívni.

A gyerekek információs ártalmakkal szembeni védelmét a gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények mellett a köznevelési intézményeknek is biztosítani kell. A gyerekek védelméhez optimális szintér az óvoda és az iskola. Az Óvodai nevelés országos alapprogramja közvetlenül nem tér ki a gyermeket érő információs ártalmakra, de közvetetten megjelenik benne, úgymint az egészséges fejlődéshez szükséges tárgyi környezet biztosítása, a személyiségfejlesztés, készség, képességfejlesztés. A dokumentum szerint az óvodai egyik

alapelve, hogy „a nevelés lehetővé teszi és segíti a gyermek személyiségfejlődését, a gyermek egyéni készségeinek és képességeinek kibontakoztatását; Az óvoda az óvodai nevelési alapelvek megvalósítása érdekében gondoskodik többek között a gyermek egészséges fejlődéséhez és fejlesztéséhez szükséges személyi, tárgyi környezetről” (363/2012. XII. 17. kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról).

Az iskolai oktatásban a Nemzeti Alaptantervben a köznevelési feladatok között fejlesztési területként megjelenik a médiatudatosságra nevelés. Ennek „célja, hogy a tanulók a mediatizált, globális nyilvánosság felelős résztvevőivé váljanak: értsék az új és a hagyományos médiumok nyelvét. A médiatudatosságra nevelés az értelmező, kritikai beállítódás kialakítása és tevékenység-központúsága révén felkészít a demokrácia részvételi kultúrájára és a médiumoktól is befolyásolt mindennapi élet értelmes és értékeltű megszervezésére, tudatos alakítására. A tanulók megismerkednek a média működésével és hatásmechanizmusával, a média és a társadalom közötti kölcsönös kapcsolatokkal, a valóságos és a virtuális, a nyilvános és a bizalmas érintkezés megkülönböztetésének módjával, valamint e különbségek és az említett médiajellemzők jogi és etikai jelentőségével” (NAT, 2012).

Az iskolák meglehetősen nagy különbséget mutatnak a digitális eszközhasználat szabályozását tekintve. Erre mutatott rá a 2016-ban megvalósult ombudsmani vizsgálat, ami szerint az iskolai média- és internethasználattal kapcsolatban nincs egységes szabályozás a nevelési-oktatási intézményekben, de ahol van, ott jellemzően a helyi tantervben, valamint az iskola szervezeti és működési szabályzatában rögzítik ezeket. A szabályozás kérdését az is nehezíti, hogy a diákok többsége már rendelkezik okostelefonnal, tablettel, ezen eszközök tanítási idő alatti működtetésére, használatára vonatkozóan szintén az iskolai szintű szabályozás az elfogadott. A szakértő érzékelt az informatikai eszközök használatával járó kockázatokat és arra reagálva módosította a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényt (Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-479/2016).

Bár az utóbbi években számos módszertani pedagógus továbbképzés jelent meg a digitális eszköztudás fejlesztése témában, az alapképzésben még mindig kevés figyelem irányul a médiatudatos nevelésre. „A pedagógusképzésben jelenleg még nem jelent meg hangsúlyosan az, hogy hogyan kezeljék, hogyan adják át a médiaműveltséggel kapcsolatos tartalmakat, hogyan tudják az oktatás során aktív és biztonságos módon alkalmazni a médiát. Holott az internethasználat és a különböző digitális eszközök használatának megkezdése szabadidős tevékenység (játék és kapcsolatépítés) céljából egyre korábbi életkorra tehető. Gyakori és a gyerekekre nézve nagyon veszélyes jelenségek a cyberbullying, a kritikátlan posztolás és képhasználat, valamint az internetfüggőség, az adatok felelőtlen kezelése. Ezekben a helyzetekben a gyerekek az életkori sajátosságukból fakadóan viselkednek, ám a felnőttek által adott védelem, iránymutatás, a keretek kiépítése nem megfelelő. A cyberbullying jelenség egyik jellegzetessége, hogy a bántalmazó és az áldozati szerepek váltakozhatnak, így a feldolgozás során a felelősség tudatosítása és a segítség nyújtása egyaránt fontos” (Sziklay, 2016. 18.).

Az információs ártalmakkal szembeni védelem- magyarországi jó gyakorlatok

Nemzetközi szinten az Európai Bizottság 2012-ben kidolgozta A gyermekbarát internet európai stratégiáját. A stratégia a következő négy, egymást támogató fő „pillér” köré szerveződik: (1) a gyermekeknek szóló minőségi online tartalom fejlesztésének ösztönzése; (2) a tudatosságnövelő és felkészítő intézkedések fokozása; (3) biztonságos online környezet teremtése a gyermekek számára; valamint (4) küzdelem a gyermekek szexuális zaklatása és kizsákmányolása ellen.(Net3)

Magyarországon a stratégiának megfelelően az elmúlt években számos intézkedés történt

elsősorban a tudatosságnövelő és felkészítő intézkedések fokozása és a biztonságos online környezet létrehozása terén. Több olyan stratégia készült, ami érinti a gyermekek védelmének ezen szegmensét.

A Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020 kiemelten kezeli a gyermekek védelmét és biztonságát. Hangsúlyozza a számítógépes bűnözés (gyermekekkel szembeni bűncselekmények, digitális kalózkodás digitális adat- és információlopás stb.) elleni hatékony hatósági fellépés jogszabályi háttér megteremtésének szükségességét. Továbbá egy átfogó országos tájékoztató programot a valós biztonsági kockázatokról és csökkentésük módjairól. (Net4)

Jelentős előrelépés, hogy a magyar kormány 2016-ban elkészítette Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiáját. A Stratégia áttekinti médiaműveltség és tudatosság kérdését, a védelem és biztonság lehetőségeit, a gyermekekre irányuló internetes veszélyeket, a szűrőszabályozás kérdéseit. „Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiájának kiemelt célja a tudatos, értékteremtő internethasználat támogatása mellett, hogy az eddigieknél hangsúlyosabban érvényesüljenek a gyermekek védelmét szolgáló szabályok és intézkedések” (Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája, 5.).

Az állami szervek mellett a civil szervezetek is bekapcsolódnak a gyermekek biztonságos internethasználatának segítésébe.

A Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat csatlakozott az Európa Bizottság által indított Safer Inrernet Programhoz. Több korosztály számára készített anyagot a biztonságos internethasználat érdekében. Így a 4-8 évesek számára a Bibi a neten címmel mesébe ágyazottan ismerteti meg a gyerekeket a virtuális világ veszélyeivel. A 13-16 évesek számára elkészítettek a WebWeWant címet viselő oktatási segédanyag magyar nyelvű változatát, ami ennek a korosztálynak ad segítséget az internethasználatra vonatkozóan. A webwewant.eu oldalon a pedagógusok számára is elérhető az a kézikönyv, amit a biztonságos internethasználat oktatása során tudnak használni. A kézikönyvek és segédanyagok elsődleges célja a kreatív és kritikus gondolkodási készségek fejlesztése. A Nemzeti Gyermekmentő Szolgálat rendszeresen szervez konferenciákat az internet gyermekekre gyakorolt hatása témakörben. (Net5)

A Kék Vonal Gyermekkrízis Alapítvány több mint 25 éve segíti a gyerekeket. Az alapítvány telefonos lelki segély vonalat, online tanácsadást, chat szobát működtet, ahol a gyerekek beszámolhatnak problémáikról. A szülők számára internet biztonsági tanácsadást nyújtanak. (Net6)

A Nemzeti Infokommunikációs Szolgáltató Zrt. működteti a Biztonságosinternet Hotline-t, ami lehetőséget ad a káros és jogsértő online tartalmak bejelentésére. A Hotline törekszik arra, hogy a gyermekek fejlődésére káros, veszélyes tartalmak minél hamarabb eltűnjenek az internetről. Mindez szoros együttműködésben valósul meg a magyar hatóságokkal, internetszolgáltatókkal. A www.biztonsagosinternet.hu felület lehetőséget kínál minden magyar állampolgár számára, hogy bejelentést tegyen abban az esetben, ha gyermekeket veszélyeztető internetes tartalmat talál. (Net7)

Az UNICEF Magyar Bizottsága elindította az Ébresztő-óra elnevezésű országos gyermekjogi edukációs programját 4-12. osztályos tanulóknak. A gyerekek játékos, interaktív foglalkozások keretében sajátítják el a gyermeki jogokat. Elkészült az ingyenesen letölthető HelpAPP okostelefon alkalmazás is, amely erőszakos helyzetekben azonnali segítséget nyújt a gyerekeknek. Az UNICEF Magyar Bizottsága világon elsőként fejlesztett ki olyan mobiltelefonos alkalmazást, amely zaklatás, erőszak, esetén azonnali segítséget nyújt a gyermekek számára. Ha a gyermeket bántják vagy veszélyben van, egyetlen gombnyomással

segítséget hívhat vagy elküldheti GPS koordinátáit. A gyerek ja Az ingyenes applikáció 2013. szeptember 20-tól Windows Phone, iOS és Android telefonokra egyaránt elérhető az alábbi linkre kattintva. www.unicef.hu/helpapp. (Net8)

Budapesten 2014-ben, Debrecenben 2017-ben jött létre Bűvösvölgy elnevezéssel a Médiaértés és Oktató Központ a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság fenntartásában, ahol a gyerekek fejlettségi szintjének megfelelően médiaértés oktatással foglalkoznak. Szakképzett animátorok segítik a gyerekeket a média tudatos használatában, interaktív módon. A program keretében az internet használat előnyei mellett annak kockázatai is feldolgozásra kerülnek úgy, mint online adatvédelem, online zaklatás stb. és ezek következményei. A programra iskolai osztályok jelentkezhetnek, egy alkalommal 5-6 órát töltenek a programokon. A pedagógusok számára segédanyag áll rendelkezésre ahhoz, hogy a gyerekeket felkészítsék a látogatásra: a felkészülést segítő óratervek, módszertani javaslatok, szemléltető anyag és szakirodalom lista. (Net9)

A Nemzeti Adatvédelmi és Információs Hatóság kidolgozta 2015-ban az Adatvédelemről fiataloknak „Kulcs a net világához” programját, aminek keretében az internetes veszélyforrásokra, bántalmazásra, a segítségkérés lehetőségeire hívja fel a figyelmet. Kulcs a net világához! című tanulmányban a gyermekek biztonságos és jogtudatos internet használatára vonatkozó ismereteket foglalták össze hazai és nemzetközi jó gyakorlatokat is közvetítve. A pedagógusok számára elkészült A személyes adatok védelmének kompetencia keretrendszerére diákok számára című segédanyag, amely többek között az adatvédelemre vonatkozó szabályokat, és a digitális környezet megértését segítő ismereteket és készségeket foglalja össze. (Sziklay, 2016)

Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy a kutatások alapján a nyugat-európai fiatalokhoz hasonlóan a magyar ifjúság körében is jelentős, egyre terjedő problémakört találunk az internet, de főleg az online zaklatás vizsgálatakor. A fiatalok átlagosan csaknem öt órát töltenek online és harmadukat érte zaklatás (NMHH, 2016). Ahogy láttuk, az online zaklatás gyakoribb az alacsonyabb szocioökonómiai családokban – pl. egyszülős családok –, ahol eleve gyakrabban fordulnak elő egyéb hátrányos helyzetet okozó tényezők, társadalmi egyenlőtlenségek.

A magyarországi jó gyakorlatok teljesség igénye nélküli áttekintésekor arra a megállapításra jutottunk, hogy az információs forradalom kirobbanásához képest jelentős fáziseltolódással ugyan, de mind az állami, mind a civil szféra kiveszi a részét a gyermekek virtuális világ veszélyeivel szembeni védelemében. A köznevelés intézményei számára jelenleg is jelentős kihívás azon digitális szakadék áthidalása, ami sokszor a gyerekek és a pedagógusok között tátong. A pedagógiai programokban némiképp megjelenik a médiatudatos nevelés, de jelentős hiányosságokat kell pótolni ezen a területen és nagy a különbség az egyes intézmények között is ebben a vonatkozásban. A pedagógusképzésben mostanára egyre inkább megjelennek azok a képzések, amelyek a pedagógusok felkészítését célozzák. Az iskolák szerepe ebben is éppúgy, mint az egyéb szocializációs deficitek csökkentésében is jelentős lehetne, így lényeges lenne a pedagógusok felkészítése a probléma megelőzésére, kezelésére.

Felhasznált irodalom

Adler, P., & Kwon, S. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of Management Review*. 27, 17-40.

- Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-479/2016.* (utolsó letöltés: 2018. 07. 15.)
http://www.ajbh.hu/documents/10180/2500969/Jelent%C3%A9s+a+m%C3%A9dia%C3%A9rt%C3%A9s-oktat%C3%A1s+helyzet%C3%A9r%C5%91+497_2016/41838d72-616e-45bf-8b51-e744c4fa1b59;version=1.0
- Bauer B., Pillók P., Ruff T., Szabó A., Szanyi F. E., Székely L. (2016). *Ezek a mai magyar fiatalok! A Magyar Ifjúság Kutatás első eredményei.* (utolsó letöltés: 2018. 05. 31.).http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf
- Ellison, N. B., Steinfield, C., Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook "friends": Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 12, 1143-1168.
- EU Kids Online II. (2012). A magyarországi kutatás eredményei. (utolsó letöltés: 2018. 06. 03.).http://nmhh.hu/dokumentum/3886/ITHAKA_EU_KIDS_Magyar_Jelentes_NMHH_Final_12.pdf
- Fokkema, T., Knipscheer, K. (2007). Escape loneliness by going digital: a quantitative and qualitative evaluation of a Dutch experiment in using ECT to overcome loneliness among older adults. *Aging Mental Health* 11(5), 496–504.
- Galán, A. (2014). Az internetfüggőség kialakulása és prevalenciája: A hazai és nemzetközi kutatási eredmények összefoglalása. *Metszetek* 2014 (1), 316-327.
- Galán, A. (2018). Digitális egyenlőtlenségek a debreceni fiatalok körében. Ph.D. értekezés. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/254939/galan_anita_disszertacio_titkositott.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kim, Y. Y., Kim, M. H. (2017). *The impact of social factors on excessive online game usage, moderated by online self-identity.* *Cluster Comput* (2017) 20:569–582
- Kim, J., LaRose, R., Peng, W. (2009). Loneliness as the cause and the effect of problematic internet use: the relationship between internet use and psychological well-being. *Cyberpsychology & Behavior*. 12(4), 451– 455
- Lee, P. S. N., Leung, L., Lo, V., Xiong, C., Wu, T. (2011). Internet Communication Versus Face-to-face Interaction in Quality of Life. *Social Indicators Research*. 100:375–389
- Lissak, G. (2018). Adverse physiological and psychological effects of screen time on children and adolescents: Literature review and case study. *Environmental Research* 164:149-157
- Magyarország Digitális Gyermekvédelmi Stratégiája.* (utolsó letöltés: 2018. 07. 30.).
<http://www.kormany.hu/download/6/0e/c0000/Magyarorsz%C3%A1g%20Digit%C3%A1lis%20Gyermekv%C3%A9delmi%20Strat%C3%A9gi%C3%A1ja.pdf>
- Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság (NMHH). (2016). Lakossági internethasználat. Online piackutatás 2016. (utolsó letöltés: 2018. 05. 31.)
http://nmhh.hu/dokumentum/187704/lakossagi_internethasznalat_2016.pdf Sziklay, J. (szerk.) (2016). Kulcs a net világhoz! https://naih.hu/files/Kulcs_anv_v2.pdf

Internetes hivatkozások

- Net1: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_ci_in_h&lang=en (utolsó letöltés: 2018. 05. 31.)
- Net2:http://www.unicef.ca/sites/default/files/imce_uploads/TAKE%20ACTION/ADVOCATE/DOCS/Child_Safety_online_Globa_challenges_and_strategies.pdf (utolsó letöltés: 2018. 07. 28.)
- Net3: Child-Friendly Internet Strategy for Europe (utolsó letöltés: 2018. 06. 05.)
http://ec.europa.eu/information_society/activities/sip/policy/index_en.htm 14.
- Net4: Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020. (utolsó letöltés 2018. 06.10.)
http://www.kormany.hu/download/a/f7/30000/NIS_v%C3%A9gleges.pdf

Net5:http://www.webwewant.eu/documents/10180/18685/Handbook_HU.pdf/421c9a28-c14e-4be5-aa1c-93dd78649108 (utolsó letöltés: 2018. 06.20.)

<http://www.webwewant.eu/hu/web/guest/about> (utolsó letöltés: 2018. 06.20.)

www.saferinternet.hu (utolsó letöltés: 2018. 06.20.)

Net6: www.kek-vonal.hu/index.php/hu/ . (utolsó letöltés: 2018. 06.25.)

Net7: www.biztonsagosinternet.hu (utolsó letöltés: 2018. 06.30.)

Net8:https://unicef.hu/helpapp/?gclid=EAIaIQobChMIkKik6sSF2wIV1ITVCh3dFQtZEAAAYASAAEgIP8vD_BwE (utolsó letöltés: 2018. 07. 15.)

Net9: <http://buvosvolgy.hu/pedagogusoknak/> (utolsó letöltés: 2018. 06.20.)

Felhasznált jogszabályok

1997. évi XXXI törvény a Gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

1991. évi LXIV törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

363/2012. XII. 17. kormányrendelet az Óvodai nevelés országos alapprogramjáról

110/2012 VI. 04. Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról